

Душка КЛИКОВАЦ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О РАЗГОВОРНОМ БЕОГРАДСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Увод

Како је добро познато, српски језик – као, уосталом, и сваки други језик – варира у зависности од више параметара (од којих се неки међусобно преклапају): на којој територији се употребљава, у којој се области људске делатности користи, да ли се њиме говори или пише, колико је ситуација у којој се употребљава формална, колико су саговорници образовани, у каквом су међусобном односу итд. У овом раду рећи ћемо нешто о особинама разговорног београдског језика – дакле, варијетета српског језика који је усмен, неформалан (употребљава се у свакодневним спонтаним разговорима) и карактеристичан за београдску средину.¹

Језичке особине које могу варирати а о којима ће овде бити речи простиру се дуж читавог континуума од формалног (и стандардног), преко умерено, а затим и веома неформалног, све до жаргонског (изразито супстандардног). На формалан начин говорник се обраћа саговорнику одн. аудиторијуму у званичним приликама, али и у незваничним приликама ако саговорнику говори „Ви”. Неформалним стилем говорник ће се служити у ситуацијама које нису званичне, а неформални тон може донекле унети и у разговор с неким коме говори „Ви”. Веома неформални говор користимо у разговору с неким коме говоримо „ти” – дакле, с неким врло блиским. Најзад, за разлику од ових варијетета, који су прихватљиви широј језичкој

---

¹ Ово излагање је настало на основу нашег рада Кликовац 2018, одакле је преузета, често у прилагођеном облику, и већина примера. Остали примери су из свакодневне комуникације.

заједници, жаргон се користи у оквиру одређених друштвених група, од којих ће за нас најрелеватнија бити омладинска.

Као пример навешћемо реч која служи за подстицање, а обично се убраја у речце иако има посебне облике за 2. л. јд. и 1. и 2. л. мн.; у *РСЈ* се наводи као *хајде*. Та реч, наиме, има ликове који се распоређују управо на описаној скали формалности одн. стандардности:

Прихватљиво широј језичкој заједници			Изразито супстандардно: жаргонски
формално (стандардно):	неформално	веома неформално	
хајде, хајдемо, хајдете	'ајде, ајд' 'ајдемо, ај'мо 'ајдете, 'ај'те	ај'	ае

У овом раду усредсредићемо се на неке појединости у вези с изговором гласова (т. 2), начин на који се постављају општа питања (т. 3) и употребу личних заменица (т. 4).

2. Изговор гласова

2.1. Од трију језичких особина које имају сви дијалекти српског језика – а то су одсуство гласа *x* (нпр. у речима 'оћу, 'леб, 'артија, у'ватити), сажимање самогласничких група -ао, -ео, -уо на крају речи (обично у облицима радног глаголског придева – нпр. дошб, рекб, видб, кренб < дошао, рекао, видео, кренуо) и упрошћавања сугласничких група -ст, -зд, -шт, -жд на крају речи (мас, младос, радос, гроз < маст, младост, радост, грозд), прве две су нашле место као особина неформалног, разговорног језика (укључујући и београдски), док је трећа остала као изразито дијалекатска.

Рећи ћемо нешто више од одуству гласа *x*. Занимљиво је, наиме, да оно нема исти статус у свим речима, него се протеже у континууму од неформалног до изразито супстандардног.

Неизговарање гласа *x* у 1. л. јд. помоћног глагола *бити* који је у склопу потенцијала – нпр. *Зашто би се [ja] љутио?* – процењује се као неформално.² Неформални статус има и одсуство *x* из речи *одмах*: *Ја бих се одма' оженио*. Слично се процењују и ликови 'лад(овина) (уместо *хлад(овина)*), 'ладан (ум. *хладан*). Као неформално доживљава се и одсуство гласа *x* из

² Облик *би* користи се у неформалном говору у свим лицима: *Ми би дошли* (1. л. мн.), *Кад би дошли?* (2. л. мн.). – Облик *бих* у 2. лицу једине, који се такође може чути, сматра се језичком грешком.

презента глагола *хтети*: *'Оћемо у баишту?* Међутим, његово одсуство из радног глаголског придева тог глагола у најбољем случају је веома неформално: *И онда сам 'тео да ти кажем...*

За разлику од тих случајева, ликови речи *'леб*, *у'ватити*, *у'апсити*, *са'ранити* (ум. *хлеб*, *ухватити*, *ухапсити*, *сахранити*) доживљавају се као изразито супстандардни.

Лик *гре'ота* је уобичајенији него лик *грехота*, који звучи књишки; међутим, *стра'ота* се разликује од *страхота* на други начин – тако што је семантички ублажено (*страхота* означава оно што је истински страшно).

Поменућемо на крају и 1. лице једнине аориста глагола *рећи*: кад има своје право лексичко значење, тај облик може гласити *рекох* (формално) и *реко'* (веома неформално); на пример, *Реко(х) ти да ће падати киша, али ти ниси понео кишобран*. Међутим, када тим обликом говорник најављује своју претпоставку, та реч има само лик без *х*: *Реко' падаће киша, па сам понела кишобран*.

2.2. У говору се често лабаво артикулишу, па чак се и губе, и неки сугласници. Тако се глас *ј* – који се, као што је добро познато, редовно лабаво артикулише у споју са високим вокалом *и* – може слабије изговарати и у суседству са самогласником средње висине *е* (било да је то у оквиру једне речи или на споју двеју речи); такав изговор одлика је неформалног говора:

аје > ае: Приста'еш ли? Не позна'ем Вас. Иду за'едно. Рано уста'ем. Добра 'е. Нема 'е.

оје > ое: Ако 'е видео... То 'е тако. Како 'е? Много 'е поздравите.

ује > уе: Веру'ем ти. Очеку'е нас. Много вам дугу'ем.

еје > ее: Ништа не 'еде. Све 'е пропало.

Ако се, међутим, *ј* не изговара између *о* и *а* – нпр. *мо'а*, *тво'а* (према *моја*, *твоја*), то ће се проценити као изразито супстандардно.

Треба напоменути и да се редукују и секвенце *ај* и *ој* – ова друга нарочито у облику *јој* личне заменице *она*, која се у неформалном говору своди на некакво *ј* или продужено *и*:

Чек^{ај} долазим.

Слуш^{ај}те.

У сваком случ^{ај}у...

Досадиће^ј то. (= Досадиће јој то.)

Допали сте^ј се. (= Допали сте јој се.)

Да^ј дам? (= Да јој дам?)

Сонант *в* се често не изговара јасно, па чак се и губи, кад је у положају између два вокала (најчешће између два *а*), и унутар једне и на споју двеју речи. Његов лабав изговор може се сматрати одликом неформалног говора:

хвала^вам што се трудите
да ти се ја^вим

Међутим, његово потпуно губљење пре би се проценило као изразито неформално или чак супстандардно:

Здра'о! (= Здравео!)
Е'о! (= Ево!)

Сонант *л* се често не изговара иза *с* (што се доживљава као неформално), а понекад ни иза *ш* (што је пре супстандардно):

мис'им (= мислим)
пос'едњи пут (= последњи)
па си дош'а код мене (= дошла)

Сонанти *м* и *н* се такође могу лабаво артикулисати, па и сасвим изгубити, између два самогласника кад се у близини налази још једно *м* одн. *н*:

пре^ва мени
још са^во мало
на овој изне^вадној посети
кад је она кре^вула.

Потпуно губљење тих сонаната свакако би било изразито супстандардно.

Супстандардне би биле и лабаве артикулације експлозивних шумних суголасника *д*, *б*, *г*:

дру^гог
Шта ра'ите? (= радите)
Ја сам ево баш гле'ала (= гледала)
Чуди ме 'а ниси Момчила позвала (= Чуди ме да ниси...)
До'ро вече! (= Добро вече!)

Глас *з* се у неформалном говору губи на почетку облика презента глагола *знати*; у питању су изрази, обично у 2. лицу једине и множине, којима говорник сигнализира да намерава рећи нешто важно:

'наш шта (= знаш шта)
'нате како (= знате како)

2.3. Глас *и* се у говору често редукује – сасвим или делимично. Редукције у 2. л. множине императива, као што су *извол'те*, *извин'те*, *сед'те*, *паз'те*, *каж'те* начин су да се формални говор умекша у правцу фамилијарности. Редуковање гласа *и* је својство неформалног говора и у следећим случајевима:

а) на крају инфинитива који се завршава на *-ћи*:

Доћ'ћу после подне.
Рећ'ћу јој.

б) на крају облика *(ни)си* глагола *јесам*:

Нис^и то знала?
Где с' ти била?

в) у прилозима *колико, толико*:

Кол'ко има сати?
Тол'ко сам се уплашила.

Редукције самогласника *е* испред наставка *-те* за 2. л. мн. презента могу се такође сматрати фамилијарним сенчењем формалног говора:

Знате где мож'те да ме нађете. (= можете)
'Оћ'те ја да Вам помогнем? (= Хоћете)

Са друге стране, лик *мо'ш* (= *можеш*) изразито је неформалан.

2.4. На крају, ево неколико изразито жаргонских примера. Прва група је са једног форума на интернету,³ чији су учесници, да би нагласили опуштenu атмосферу међусобне комуникације, пре записивали свој говор него што су писали језиком типичним за писани медијум:

Више преферирам вино, ал ајд моће један јелен са грејпом. (= ...али 'ајд' моћи ће један јелен [= пиво „Јелен”]...)
Неа везе. (= Нема везе.)
Волим да покажем да иам укус. (= ...да имам укус)
А сутрадан мамурлук ај здрао. (= ... мамурлук 'ај' здраво [= јак мамурлук])

Друга група примера је из романа *Патрљак* Нила Грифитса,⁴ у којем двојица главних ликова, криминалаца, говоре овако:

Е ние тачно. (= Е није тачно.)
Него ша е? (= Него шта је?)
Ша а ти кажем? (= Шта да ти кажем?)
Ние да ние. (= Није да није.)
Ал сад не мош да возиш. (= Али сад не можеш да возиш.)

³ Форум „Крстарица”, на адреси <https://forum.krstarica.com>.

⁴ Нил Грифитс, *Патрљак*, Београд: Фабрика књига, 2006, превела са енглеског Александра Бајазетов Вучен.

3. Како се постављају општа питања

Општа питања су она која се односе на остварење целе једне ситуације, тј. она на која се може одговорити са *Да* или *Не*. Могу се поставити на више начина. Један од њих је само помоћу упитне интонације: *Видимо се вечерас?* Као што је то случај и у другим језицима, такво опште питање постављамо онда кад очекујемо потврдан одговор.

Међутим, за нас је занимљивије постављање општих питања помоћу упитних речи, будући да се и оне протежу дуж континуума од формалних до изразито супстандардних:

Прихватљиво широј језичкој заједници			Изразито супстандардно – жаргонски
формално (стандардно):	неформално	веома неформално	
1) <i>да ли</i> 2) глагол + <i>ли</i>	3) <i>да л'</i> 4) глагол на почетку реченице (без <i>ли</i>)	5) <i>јел</i> 6) <i>је'</i>	7) <i>'ел, 'л</i> 8) <i>Ø (Си добро?)</i> 9) <i>јер</i>

Ево примера и коментара у вези с неким од њих.

1) Да ли имате оловку?

У питању које је постављено помоћу *да ли* глагол мора стајати у потврдном облику: (**Да ли немате оловку?*).⁵

2) Имате ли оловку?

Јесте ли нашли оловку?

3) Да л' имате оловку?

4) Јеси сигуран?

Хоћемо сад у шетњу?

Јесте видели оно невреме синоћ?

Хоћете да Вам помогнем?

Треба напоменути да прве две варијанте (са *да ли* и *ли*) можемо употребити и у разговору с неким коме говоримо „ти”, али су та питања онда наглашенија (нпр. да би нас саговорник боље чуо, ако на њима инсистирамо или сл.). Слично томе, питање са другим двема варијантама (са *да л'* и са глаголом на почетку без *ли*) можемо поставити и некоме коме говоримо „ви”, али је онда формалност ситуације нешто ублажена.

5) Јел могу нешто да те питам?

Јел имаш оловку?

Јел он мисли да то уради?

⁵ Могуће је, наравно, питати *Да немаш (можда) оловку?*, што је учтив начин да се изрази захтев.

Јел је, заправо, неформална варијанта упитне речце *да ли*,⁶ осим што приликом његове употребе нема у 3. лицу једнине копулативног одн. помоћног глагола *је*:

Да ли је она ту? Да ли је дошла? – Јел она ту? Јел дошла?

Ипак, може се чути и *Јел је ту?*, што указује на такав развој употребе речце *јел* по којем би се она сасвим изједначила (граматички, не и стилски!) с речцом *да ли*.

- 6) *Је' се сећаш Драгише?*
- 7) *Па 'ел Ви некога волите?*
'Л ме волиш?
- 8) *То неки проблем? (= Јел то неки проблем?)*
Ти боље сад? (= Јел ти боље сад?)
- 9) *Јер ме волиш?*
Јер имаш можда оловку?

Наравно, у овом последњем случају смисао реченице одређен је контекстом, будући да се упитна реч изговара као узрочни везник *јер*.⁷

4. Употреба личних заменица

Познато је да у српском језику није нужно исказивати личне заменице за 1. и 2. лице једнине и множине, а често ни за 3. лице једнине и множине, пошто конгруентни облик глагола указује на субјекат. Стога присуство личне заменице у функцији субјекта може имати специјалну сврху, нпр. сигнализирати одређени говорни чин. На пример, у пару реченица

Вратићу се. – Вратићу се **ја**.

прва може послужити као обавештење или обећање, а друга је погоднија да буде претња.

Такође, изрицање личне заменице у функцији субјекта може служити и наглашавању (које је последица неког емоционалног става):

Знате ли шта се десило? – Знате ли **Ви** шта се десило?!

⁶ *Јел* се може сматрати „скраћеним” *је ли* само у 3. лицу једнине презента глагола *јесам* (*Је л(и) он ту?*) и у 3. лицу једнине перфекта било ког глагола (*Је л(и) он дошао?*). У другим случајевима *јел* није скраћено *је ли*, него се може сматрати посебном упитном речцом, коју није исправно „развијати” у *је ли*.

⁷ Бележи се и обрнут изговор – везника *јер* као *јел*: *Нећу доћи вечерас јел имам испит сутра*.

Али овде нас пре свега занима гомилање заменица као одлика неформалног говора. Навешћемо као пример следећи низ реченица:

- а) Знате да **је** воли као рођену тетку.
- б) Знате да **је она** воли као рођену тетку.
- в) Знате да **она њу** воли као рођену тетку.
- г) **Ви** знате да **она њу** воли као рођену тетку.

Реченица а) има само личну заменицу у акузативу, у енклитичком облику, у функцији правог објекта (*је*), и њу није могуће изоставити зато што је глагол *воleti* прелазан. У реченици б) додата је заменица у функцији субјекта (*она*). У в) је заменица у функцији правог објекта „појачана” тако што је изречен њен акцентогени уместо енклитичког облика (*њу*). На крају, у варијанти г) изречена је и лична заменица у функцији субјекта шире клаузе (*Ви*).

Са додавањем заменица расте неформални, разговорни карактер исказа. Док је варијанта а) књишка (и могла би се замислити у неком књижевном делу које садржи мирне, контемплативне дијалоге), остале варијанте су неформалније и разговорније – и то у све већој мери колико се заменице у њима умножавају. У неким случајевима то може, за ухо некога са изграђеном језичком културом, бити и претерано:

Мама, **ја** сам *ам већ рекла да **ја њега** не волим. (= Мама, већ сам вам рекла да га не волим.)

Ти налазиш да сам **ја** леп? (= Налазиш да сам леп?)

Него, кажите **Ви мени...** јел **они Вас** слушају? (= Него, кажите ми... јел вас они слушају?)

Зашто се у неформалном говору личне заменице толико употребљавају, питање је које заслужује даљу пажњу. Може се претпоставити да те заменице, које су деиктичке (упућивачке) речи, исказ везују за говорну ситуацију и тако га чине живљим, динамичнијим.

ЛИТЕРАТУРА

Кликовац 2018: Душка Кликовац, О савременом српском језику и савременој свести о њему (на материјалу телевизијске серије *Самац у браку*), *Језици и културе у времену и простору*, VII/2, Нови Сад: Филозофски факултет, 99–117.

РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.